

Abuse of power by the bolshevik-soviet leadership at the district level in 1946 (a case study of Vinnytsia region)

Pavlo M. Kravchenko

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

PhD (History), Professor (Ukraine)

email: pavlo.kravchenko@vspu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1066-4460>

Web of science ResearcherID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2950728>

Scopus Autor ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=60382606300>

Abstract.

The aim of the article is to analyze the conduct of party-Soviet officials at the district level in 1946 through the prism of violations of “socialist legality,” including corruption, bribery, and violence against the rural population of Vinnytsia region. **Methodology.** The study is grounded in the principles of scholarly rigor and historicism and employs general scientific methods such as analysis, synthesis, and generalization. The analysis and interpretation of the behavior of the district-level administrative apparatus are based on a combination of problem-chronological, comparative-historical, and historical-critical approaches, which make it possible to identify the motives behind abuses of power and their consequences for those involved. **Scientific novelty.** Drawing on archival materials introduced into scholarly circulation for the first time, the article seeks to demonstrate the principal methods and forms of violence exercised against collective farm peasants in 1946, as well as to analyze documented cases of abuse of office by authorities, particularly in the form of bribery and corruption aimed at personal enrichment. **Conclusions.** Based on Communist Party documents from 1946, the study examines the inherently criminal nature of the activities of district-level officials in Vinnytsia region. Exploiting their official positions, the ruling “elite,” under conditions of an artificially induced famine, enriched themselves at the expense of the peasantry, engaged in corruption and bribery, and resorted to physical violence. The documents indicate that, in many cases, the regime deliberately ignored such criminal practices and failed to respond appropriately. Under the extreme conditions of 1946, the gravest offense in the eyes of the Stalinist regime remained the failure to fulfill state grain procurement quotas, while other violations were treated as secondary. Recognizing this, district-level officials used the situation to improve their own material well-being.

Keywords: district-level leadership, local officials, corruption, crime, Famine of 1946–1947, Soviet violence, prosecutor’s office, criminal investigation, collective farm chairman.

Зловживання владою більшовицько-советським керівництвом районного рівня у 1946 р. (на прикладі Вінниччини)

Павло Кравченко

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

кандидат історичних наук, професор (Україна)

email: pavlo.kravchenko@vspu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1066-4460>

Web of science ResearcherID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2950728>

Scopus Autor ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=60382606300>

Анотація.

Метою статті є спроба проаналізувати поведінку партійно-советського активу районного рівня у 1946 р. крізь призму порушень «соціалістичної законності» – корупції, хабарництва, насильства щодо сільського населення Вінниччини. **Методологією дослідження** є принципи науковості, історизму, загальнонауковий інструментарій (аналіз, синтез, узагальнення). Аналіз та інтерпретація поведінки керівного апарату районного рівня ґрунтується на поєднанні проблемно-хронологічного, порівняльно-історичного, історико-критичного методів, що дозволяє виявити мотиви зловживань та їхні наслідки для учасників. **Наукова новизна.** На основі вперше введених в обіг архівних матеріалів зроблено спробу показати основні методи і форми насильства над колгоспним селянством у 1946 р., проаналізувати зафіксовані владою випадки зловживань службовим становищем у розрізі хабарництва, корупції з метою збагачення. **Висновки.** На основі компартійних документів 1946 р. проаналізована кримінальна по своїй суті діяльність керівників районного рівня Вінницької області. Використовуючи службове становище, «еліта» в умовах штучного голоду збагачувалась за рахунок селян, займалась корупцією і хабарництвом, застосовувала фізичне насильство. Документи засвідчують, що режим у багатьох випадках свідомо не помічав злочинної діяльності і відповідно не реагував на них належним чином. В екстремальних умовах 1946 р. найбільшим злочином, з погляду сталінського режиму, було, як і раніше, невиконання державних хлібозаготівель, все інше мало другорядне значення. Актив районного рівня, розуміючи це, використовував ситуацію для поліпшення власного добробуту і благополуччя.

Ключові слова: районне керівництво, злочин, корупція, голод 1946 р., насильство, прокуратура, слідчий, голова колгоспу.

Постановка проблеми. Актуальність теми продиктована необхідністю дальшого поглибленого вивчення історії практичних дій сталінського режиму на Вінниччині та в Україні. Голодомор 1946–1947 рр. досліджувався в основному з погляду його організації, перебігу та наслідків передусім для сільського населення республіки. Практично не зверталась увага на діяльність керівної ланки районного рівня, представники якої безпосередньо виконували розпорядження вищого сталінського керівництва, у розрізі дотримання ним «соціалістичної законності», проявів корупції та хабарництва. Аналіз поведінки низового партійно-советського апарату з цих позицій дозволяє більш ґрунтовно дослідити його функціонування крізь призму повсякденного життя, коли чиновник, використовуючи службове становище, мав практичну необмежену владу над громадянами для досягнення власних цілей.

Аналіз джерел та новітніх досліджень. Проблематика голодомору 1946–1947 рр. нараховує досить значну кількість досліджень як на всеукраїнському, так і на регіональному рівнях. Серед праць, які в тій чи іншій мірі стосуються питань використання партійно-советською номенклатурою службового становища з метою особистого збагачення, застосування фізичного насильства, виділимо статтю В. Швидкого (Швидкий, 2010). Автор одним із перших звернув увагу на використання криміналізованими управлінцями районної ланки своїх посад з метою особистого збагачення. Окремі питання, що стосуються використання партійним апаратом службового становища у власних інтересах, на прикладі Вінниччини 1946–1947 рр. дослідив Р. Подкур (Подкур, 2007). Торкався цих питань і О. Рабенчук, аналізуючи вплив післявоєнного голоду на свідомість подільських селян (Рабенчук, 2007).

Певна інформація із зазначеної проблематики міститься у монографії В. Ф. Зими «Голод в СРСР 1946–1947 рр.: походження і наслідки», опублікованої у 1996 р. У ній автор звернув, зокрема, увагу на зловживання російських чиновників районного рівня, які займалися спекуляцією продовольчими і промисловими товарами, незаконним будівництвом власних житлових будинків, безоплатним вилученням продуктів харчування для власного споживання

.....
(Зима, 1996). Окремі аспекти порушеного питання розкриті у статті П. Кравченка, О. Мельничука (Кравченко, Мельничук, 2023).

Джерельною базою статті стали матеріали Державного архіву Вінницької області, вперше введені до наукового обігу.

Метою статті є: на основі архівних джерел висвітлити й проаналізувати найбільш характерні прояви зловживань службовим становищем партійно-советською номенклатурою районного рівня на прикладі Вінниччини у 1946 р.

Виклад основного матеріалу. Черговий штучний голод, організований більшовицьким режимом у 1946–1947 рр., продовжив страждання мільйонів українців, передусім селян, які недавно пережили німецько-румунську окупацію. Незважаючи на посуху, що охопила частину території України, голоду можна було б запобігти, якби того бажала влада. Втім, на першому місці, як і в довоєнні роки, було виконання державних планів будь-якою ціною. Зробити це можна було не в останню чергу, мобілізуючи районну ланку партійно-советського апарату, колгоспне керівництво та актив сільських рад.

Відомо, що у 1946 р. чимало керівників районного рівня були звільнені з посад, притягнуті до кримінальної відповідальності і навіть засуджені до різних термінів ув'язнення. Головною причиною цього стало невиконання заготівельних планів, «розбазарювання» хліба, несанкціонована і заборонена режимом продовольча допомога колгоспникам в умовах голоду.

Та були й керівники, які використовували екстремальну ситуацію голодного року в своїх особистих інтересах, що жодним чином не відповідало моральними нормам «будівників соціалізму» та моральному обличчю комуніста, який, крім іншого, мав бути зразком для простих трудівників. У цьому разі чиновники районного рівня мали б переносити всі труднощі разом із народом. Та часто все відбувалось із точністю до навпаки.

Ситуація була непростю: з одного боку, партійці та советські діячі мали/мусіли виконувати розпорядження Москви: це була головна умова їхнього перебування на посадах. З іншого боку, частина з них використовувала свої посади з метою особистого збагачення та демонстрації всевладдя. Зрозуміло, що у більшості випадків вони були впевнені у безкарності своїх дій, що і було насправді.

Зазначимо, що у ЗМІ того часу, передусім у газетах, періодично з'являлися повідомлення про викриття правопорушень, про злочини громадян, скоєних ними з метою заволодіння суспільно-державною чи індивідуальною власністю. Та інформація стосувалась здебільшого випадків простих колгоспників чи робітників. Зловживання керівництва, якщо і висвітлювались, то лише незначні: підозрювати начальство у злочинах чи проступках без дозволу «зверху» було неможливо, навіть коли вони були явними, а партійні та советські керівники так само докладали максимум зусиль з метою приховування подібних фактів. І все ж значна кількість відомостей про цей бік їхньої діяльності збереглась у компартійних документах тієї доби.

Один із документів, інформація з якого використана автором, був підготовлений у вересні 1946 р. за підписом начальника управління МДБ Вінницької області підполковника Касаткіна і мав назву «Про факти порушення советської законності по Вінницькій області з боку органів прокуратури, суду і советсько-партійних працівників». Гриф «цілком таємно» говорив сам за себе: такі документи готувались для внутрішнього користування на вищому обласному рівні та призначались передусім для секретаря обласного комітету КП(б)У М. Стахурського (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 111–123).

Довідка охоплює період з вересня 1945 р. по 25 вересня 1946 р. й містить, зокрема, факти «порушення советської законності в органах прокуратури». Наведемо найбільш характерні з них.

В Ольгопільському районі восени 1945 р. затримано водія автомобіля, військовослужбовця, задіяного на збиранні врожаю: за вкрадене при перевезенні зерно він купив хромові чоботи і був затриманий правоохоронними органами. Районний прокурор, використовуючи службову посаду, затриманого відпустив, а чоботи... забрав собі. Перевірка виявила, що цей прокурор часто грубо поводився з відвідувачами і навіть бив їх. У вересні 1946 р., через рік після скоєного, про його поведінку нарешті стало відомо обласній владі... Наступна інформація – про прокурора Крижопільського району, свідчить, що він часто проводив у громадян незаконні обшуки і присвоював вилучені речі. Так, у працівниці районної ощадкаси він забрав 85 речей. А помічниця прокурора з його відома брала хабарі. Зафіксовані й «послуги», за які вона отримувала грошову винагороду: наприклад, восени 1945 р. нею з-під варті були звільнені два дезертири Червоної армії – за 7 тис. рублів. Названі працівники були звільнені з посад. У довідці відсутня інформація про те, чи були притягнені вони до кримінальної відповідальності. Натомість зазначено, що новопризначений прокурор «теж порушує советську законність»: у серпні 1946 р. він взяв у районній міліції двох арештованих жінок для виконання роботи в його господарстві. Коли ж одна «працівниця» втекла в інший, Піщанський район, п'яний прокурор побив пістолетом якусь громадянку за відмову показати, де ховається втікачка. А коли

.....
врешті дізнався адресу схованки, то вибив вікно і заліз до хати, де вона перебувала, але був затриманий працівниками сільради «як невідома особа» і відправлений до району... (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 112).

Були зловживання іншого характеру. Наприклад, слідчий прокуратури Вороновицького району Плаксивий разом із бухгалтером райфінвідділу Рабченко проводили розслідування ймовірних порушень у районному пункті по заготівлі молока. Очевидно, що нічого протиправного вони не виявили, тому що «після «ревізії» влаштували на молокопункті п'янку разом зі злочинцями, в результаті чого справа припинена і зловживання залишилися непокараними» (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 113). А слідчий прокуратури Немирівського району Часовських просто вилучив у гром. Мальченко 37 кг м'яса, 4.559 рублів і привласнив (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 119).

Зловживав своєю посадою і районний прокурор Шаргородського району Пономаренко. Як сказано у документі, у нього була звичка «разом зі своєю дружиною їздити по колгоспах району і пиячити з керівництвом колективних господарств». Наприкінці серпня 1946 р. до подружжя приєднався начальник районної міліції Касьянов і вони разом поїхали в с. Федорівка, «де з головою колгоспу пиячили до втрати свідомості і Касьянов загубив свою нову шинель і один чобіт» (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 113).

Прикметно, що за порушення і зловживання, не кажучи вже про аморальну поведінку, представники правоохоронних органів не притягувалися до відповідальності, незважаючи на розголос. Наприклад, прокурор Уланівського району на партійній конференції «характеризувався комуністами як людина, що морально розклалась, та все ж залишається працювати райпрокурором». На підтвердження цих слів наводиться такий приклад дій названого прокурора: він за хабар у 800 рублів незаконно виселив з квартири громадянку, яка там проживала на законних підставах, заради поселення туди своєї коханки (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 114).

Районний прокурор Дашівського району Гурко самовільно припинив судову справу з притягнення до відповідальності голови райспоживспілки Щерби за розтрату 17 тис. рублів та інші зловживання, а потім віддав судову справу Щербі, щоб той її належним чином «виправив». На цьому історія не закінчилась. Щерба врешті був знятий з посади і... відправлений працювати головою колгоспу в с. Городок. Зазначимо, що практика призначення підозрюваних у злочинах на посади в інших населених пунктах була характерною для тих років. Звертаємо увагу й на те, що голова колгоспу призначався, а не обирався колгоспниками, як це мало бути насправді. Та, як сказано в документі, і на новій роботі Щерба «продовжує свою злочинну діяльність»: так, він оформив фіктивну квитанцію на 25 тонн хліба. І хоча матеріали про розкрадання державного хліба передані районному прокурору Гурко, жодних мір «до злочинця Щерби не прийнято». До того ж райком КП(б)У, знаючи про це, теж «жодних заходів до члена партії не застосовує» (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 114). Документ не уточнює, як розпорядився Щерба вкраденим збіжжям і чи встиг це зробити, та сам факт свідчить, що окремі чиновники були впевнені в своїй безкарності, і небезпідставно. Складається враження, що в окремих районах формувалась система кругової поруки і прикриття, яка і давала можливість здійснювати кримінальні злочини, і займатися корупційною діяльністю. Підтвердженням цього є інформація про вже згадуваного голову колгоспу Щербу, з яким прокурор «Гурко має тісний зв'язок», та відомості про крадіжки, здійснені замісником голови Дашівського районного виконавчого комітету Демчуком, який у свою чергу діяв спільно зі згадуваним вище головою колгоспу Щербою. Показово, що Щерба на засіданні бюро райкому КП(б)У захистив Демчука і в результаті той залишився на роботі (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 114). Зі свого боку, прокурор Гурко стверджував, як свідчить публікація в обласній партійній газеті «Вінницька правда», що «Щербі [...] місце на лаві підсудних. Я намагався це зробити, але районні керівники заборонили» (Вінницька правда. С. 1).

Як приклад хабарництва наведемо випадок, що стався в Джулинському районі, де у 1946 р. був арештований «за антирадянську діяльність» голова колгоспу с. Чернятка Чернега. Невідомо, у чому полягав його злочин, та зафіксовано, що на суді як захисник виступав адвокат Шукалов, якому дружина підсудного дала хабар у розмірі 14 тис. рублів, «і справа була змазана». Крім того, адвокат, як сказано в документі, «при потуранні працівників суду залякував свідків, які згодом відмовились від своїх свідчень» (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 120).

В умовах голоду проблема забезпечення продуктами харчування була закономірно вкрай актуальною і районне керівництво, використовуючи свої посади і вплив, поліпшувало своє становище, незважаючи на те, що всі вони мали гарантовані продовольчі пайки від держави. Наприклад, керівники Шаргородського району – районний прокурор, 2-й і 3-й секретарі райкому КП(б)У «незаконно взяли в колгоспі ім. Куйбишева с. Слобідка 5 шт. свиней» (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 123).

Порушували «советську законність» і так звані народні суди. Так, у листопаді 1945 р. народний суддя Яришівського району Лавренкова розглядала справу двох розтратників кооперативних грошей і, «незважаючи на наявність великого злочину, розтратники були засуджені на півтора-три роки і до них була застосована амністія». Справа опротестована прокурором Яришівського району і повернена на перегляд, проте Лавренкова протримала у себе справу до вересня, а потім звільнилася з роботи. Коли ж новопризначений народний суддя Мальцев взявся переглядати справу, Лавренкова попросила його не засуджувати цих розтратників. «Це можна пояснити лише отриманням хабаря», був переконаний автор документа, матеріали з якого наведені вище (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 120). Ще один приклад діяльності народного суду: у Ямпільському районі він засудив жителя с. Дзигівка Кудрю за вбивство дружини на два роки умовно, а після закінчення судового засідання весь склад суду поїхав до засудженого на обід. Як результат, Кудря залишився непокараним і, «знаходячись на свободі, розповідає в селі, що ця справа йому обійшлась у 40 тис. рублів» (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 119–120). А в народному суді Дашівського району була засуджена на 5 років розтратниця 11 тис. рублів – продавчиня сільпо Лазарева. Народний суддя Жигулов, який виніс такий вирок, «маючи злочинні зв'язки з членом обласного суду Куровським, написав останньому записку: «Шановний Василь Павлович, надсилаю до тебе т. Лазареву, зроби так, як ми домовилися з тобою...». Через деякий час справа проти підсудної, як свідчить документ, була припинена (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 121).

Були випадки зловживання службовим становищем судовими виконавцями. У Яришівському районі судова виконавиця Левченко присвоювала конфісковане за рішенням суду майно: з речей засудженого Мельника вона привласнила 1500 рублів, козушок, піджак та інші речі. У фактичній крадіжці речей брала участь уже згадувана нами Лавренкова, за що їй райком КП(б)У виніс догану, а судова виконавиця Левченко, коли їй пред'явлено прокуратурою звинувачення, з району зникла... (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 120).

Керівники сіл та колгоспне начальство у багатьох випадках теж вели далеко не той спосіб життя, що відповідав би ідеалу будівника соціалізму і комунізму. Найбільш типовими «порушеннями» з їхнього боку були: незаконні обшуки у громадян, вилучення і присвоєння майна, розбазарювання колгоспної власності, переважно в частині землекористування, побиття колгоспників за невихід на роботу тощо. Наприклад, у с. Карабелівка Теплицького району голова колгоспу Пілагай проводив незаконні обшуки у колгоспників «і розкрадав колгоспне майно», про що повідомлялось у районну прокуратуру і редакцію районної газети, та жодних заходів з боку останніх проти нього не застосовувалось. Врешті голова колгоспу, захопивши з собою декілька тисяч колгоспних грошей, утік. У селі Пелого того ж району голова колгоспу Колесніченко проводив незаконні обшуки у колгоспників, «про що відомо прокурору» і знову – жодної реакції: голова продовжував залишатися на своїй посаді і творити беззаконня (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 116).

Показовими були наступні приклади поведінки керівництва сіл: у Вороновицькому районі, в с. Володівка, голова колгоспу Кухарчук здійснював обшук колгоспниць на полі, роздягаючи їх і змушуючи йти додому роздягненими. Прокуратура на його дії не реагувала. У с. Лісове Копайгородського району голова сільради та голова колгоспу, перебуваючи в стані сп'яніння, під час самовільного обшуку у громадянина Шипанчука побили весь посуд і завдали тілесних пошкоджень його доньці (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 117). У с. Якимівка Оратівського району бригадир побив колгоспницю за те, що вона відмовилась дати свою корову на польові роботи. Два бригадири колгоспу «Перемога» с. Бугаївка Оратівського району побили до втрати свідомості підлітка за запізнення на роботу. Голова сільської ради с. Губіно Самгородського району побив двох колгоспниць за неякісне виконання робіт (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 121а). Голова сільради с. Копайгород Вороновицького району побив колгоспницю у приміщенні сільради за несплату податків (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 122). Голова колгоспу с. Стрижевка Іллінецького району в нетверезому стані побив підлітка і старого чоловіка «без усяких на те причин» (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 123). Колишній директор Джуринської МТС «систематично бив трактористів...». Цей самий директор збирав по колгоспах продукти «начебто для придбання запасних частин для тракторів і ці продукти присвоював собі, і реалізовував їх на ринку: картоплі 700 кг, зерна 100 кг, муки 170 кг та ін.». За свої діяння він був «покараний»: переведений на роботу директором МТС у Вінницькому районі... У вересні 1946 р. голова сільради і голова колгоспу с. Сокоlecь Козятинського району побили «до втрати свідомості колгоспницю Ващевську за відмову дати свою корову на польові роботи». Та пролежала в лікарні більше місяця... (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 123). Голова сільради с. Довжок Плисківського району Гнатюк «систематично б'є колгоспників: у квітні цього (1946 – авт.) року побив і погрожував застрелити Пінчука Антона і Гнатюк Акуліну». Гнатюк з села втік, уникнувши покарання (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 118). А голова сільради с. Юровка Комсомольського району побив трьох колгоспниць і підлітка за невихід на роботу. Як

свідчить документ, він постійно «тероризує населення села». Крім того, використовуючи службове становище, «звільняє від молокопоставок осіб – жінок, з якими він співживає» (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 118). Голова колгоспу с. Чемериси Барського району побив наганом двох колгоспників (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 119). Причини побиття колгоспників, крім наведених вище, були інколи досить «оригінальними». Так, заступник голови Оратівського райвиконкому Добrivечір, будучи уповноваженим райкому КП(б)У у с. Сологубівка в день виборів до Верховної Ради, разом з головою колгоспу Тарадайко «в нетверезому стані побили колгоспника Червінського Миная за те, що він відмовився дістати їм горілки» (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 121).

Складається враження, що нанесення тілесних пошкоджень керівниками села і колгоспу працівникам і просто жителям села було буденною справою. Власне, відчуття вседозволеності і впевненості у відсутності покарання за свої дії і породжувало подібні вчинки.

Непоодинокими були і більш серйозні випадки розкрадання «соціалістичної власності». Наприклад, директор Люлинецької МТС Комсомольського району Андрейчук «продав за ринковими цінами продукції МТС на 84 тис. рублів – патоки 7 тон, картоплі 7 тон та ін. і гроші привласнив разом з іншими працівниками МТС. Також він проводив незаконні закупки запасних частин, «збираючи для цього продукти з колгоспів». Районна прокуратура не звертала на це уваги, хоча злочини, з погляду советських законів, були найтяжчими, адже мова йшла, по суті, про відродження в соціалістичній державі буржуазних приватновласницьких відносин (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 117–118).

Серйозні порушення «соціалістичної законності» з боку районного керівництва були виявлені у Плисківському районі. Зав. райвідділом держзабезпечення Короткий «розбазарив 1420 кг зерна, призначеного для допомоги сім'ям військовослужбовців /встановлено ревізією/», та до відповідальності не притягнений, а переїхав до іншого району. Директор Плисківського маслозаводу Турчанінов допустив недостачу 2.417 кг масла /встановлено ревізією/», та до судової відповідальності не притягнений. Зав. райфінінспекцією Плисківського району Літвінов розтратив 7 тис. рублів без наслідків для себе... (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 118).

На рівні села були зловживання, пов'язані з землею. У с. Якимівка Оратівського району голова колгоспу разом із головою сільської ради та секретарем первинної партійної організації присвоїли до 10 га колгоспної землі. «Крім того, продали колгоспний сінокіс і присвоїли собі 6.7009 рублів грошей». Голова колгоспу «Перемога» с. Ст. Животів Оратівського району продав колгоспникам ділянку колгоспної землі за 12 тис. рублів і присвоїв їх (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 121а). Голова сільради с. Василівка Ситковецького району, член ВКП(б), незаконно провів обшук у 54-річного колгоспника, забрав у нього «начебто крадене зерно у кількості біля 100 кг, не видавши при цьому жодних документів. Потім [...] взяв у колгоспниці Дідик книжку по держдопомозі, вирізав з неї три талони по 100 руб. і зарахував 100 руб. на молокопоставку і 200 руб. на м'ясопоставку, також не видавши гр. Дідик жодних документів» (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 121а). На цьому діяння голови сільради не закінчились. У вересні 1946 р. він заявив, що буде робити обшук у тих колгоспників, які працюють біля молотарки, в результаті чого наступного дня ніхто з колгоспників не вийшов на роботу (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 122). А сільська рада с. Хренівки Вороновицького району придумала свій спосіб боротися з небажанням колгоспників працювати в колгоспі: прийнято рішення відбирати за невихід на роботу корів (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 122). Прикладом беззаконня і сваволі був випадок, коли голова сільради с. Мар'янівка Вороновицького району самовільно взяв у колгоспі телицю й обміняв її на зброю для себе (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 122).

Безправність селян і відчуття всевладдя частини керівників над ними породжували дикі випадки на кшталт: голова сільради с. Комарівка Барського району, член партії, «у п'яному вигляді почав стріляти у присутності громадян села і важко поранив учня 4 класу Наказнюка Феодосія, який знаходиться в лікарні». Жодних заходів щодо такого «хуліганського поступка» не вжито (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 123).

Застосували фізичну силу з «поважних причин» у вересні 1946 р. секретар РК КП(б)У та районний військовий комісар Липовецького району. Вони поїхали на полювання, де заснули, і в них невідомими особами були вкрадені рушніці. Воєнком побив колгоспника, якого зустрів поблизу, очевидно, запідозривши того у крадіжці. Останній «у важкому стані був відправлений до лікарні» (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 123).

В архівних документах збереглися окремі відомості про те, як реагувало вище керівництво та правоохоронні органи на такі «порушення». Зазначимо, що часто, саме на рівні районних прокуратур, не було належної реакції на порушення і злочини, про що свідчать документи. Наприклад, директор Козятинського технікуму Массик «спільно з іншими працівниками технікуму допустив розтрату великої суми грошей – більш як 100 тис. рублів», і відповідні матеріали про

.....
це знаходились у районній прокуратурі, та жодних заходів не проводилось. Це дало можливість директору втекти з району (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 131, арк. 119).

Ще один приклад. У вересні 1946 р. прокурор Гайсинського району Сингаєвський надіслав першому секретареві райкому партії цього району Гарнику доповідну, в якій інформував його, що до прокуратури надійшли матеріали про те, що члени КП(б)У, голова виконавчого комітету с. Митків Гарбулінський і голова колгоспу Дяченко займаються систематичним побиттям колгоспників. Були перевірені і підтверджені прокурором особисто три факти. Як пропонував представник закону покарати по своїй суті кримінальних злочинців? Пряма мова: «Не вбачаючи доцільності притягнення до кримінальної відповідальності як Дяченка, так і Гарбулінського, я прошу Вас розглянути на засіданні Бюро райкому партії і накласти на Дяченка і Гарбулінського суворе партійне стягнення» (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 225, арк. 12). Намагання захистити «своїх» у цьому випадку було виразним, хоча кінцевий результат, очевидно, не зовсім влаштував прокурора. У листопаді 1946 р. бюро Гайсинського РКП(б)У розглянуло питання «Про завершення с/г робіт в колгоспі «Думка Леніна» с. Митків». Мова йшла переважно про виконання плану збирання та вивозу цукрового буряка, оранки землі та затягування збирання кукурудзи, в результаті чого до 60 % її врожаю було розкрадено на полі. Крім того, колгосп «недопустимо затягував хлібоздачу та картоплездачу». Останнє речення постанови засідання бюро було більш ніж промовистим: «Голова колгоспу т. Дяченко втратив почуття відповідальності перед партією та радянською державою, на ділі відображав настрої відсталі частини колгоспників, рвачів і шкурників, у той же час відірвався від мас чесних колгоспників та ігнорував їх, адміністрував, п'янствував і допускав побиття колгоспників [...]». Висновок: з партії виключити і віддати під суд (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 225, арк. 14).

У цьому ж районі перевірка обласною газетою «Вінницька правда» анонімних скарг на керівництво виявила, зокрема, що колишній прокурор району Головешко, який на час перевірки працював прокурором у Могилів-Подільському районі, зловживав своєю посадою. Так, він купив по державній ціні в одному з колгоспів 2 ц картоплі «начебто для співробітників прокуратури на насіння», а сам продав її на базарі. Частково продав він картоплю, отриману на спиртзаводі. «Прокурор Головешко залишив після себе погану славу», – констатував перевіряльник у листі на ім'я секретаря обкому КП(б)У М. Стахурського (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 225, арк. 98–99). Нагадаємо, що всі ці зловживання здійснювались під час голоду.

Використовували службове становище в особистих інтересах представники союзних і республіканських установ, які працювали в області. Так, уповноважений Міністерства заготівель у Гайсинському районі Макаров «зв'язався зі спекулянтами і сам не чистий на руку». З жовтня 1945 по вересень 1946 р. він продав на базарі м'ясо двох корів і телиці (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 225, арк. 99). Крім того, цей державний чиновник незаконно тримав 5 коней, корм для яких отримував на пункті Заготсінно і в колгоспах. Коней він отримав безкоштовно у районній ветеринарній лікарні як вибракунані військовою частиною. У вересні 1946 р. Макаров продав 3-х коней одному з колгоспів за 13 тис. рублів, поклавши зароблені гроші до своєї кишені (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 225, арк. 98–99). А в с. Джулинка Джулинського району уповноважений Міністерства заготівель Коробко взяв із ферми за один місяць 2-х поросят за символічну ціну – 260 крб. Використовуючи посаду, завідувач районним плановим відділом Сашук у цьому ж колгоспі «взяв порося із ферми без будь-якого відому, без грошей і тільки по розрішенню голови колгоспу» (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 227, арк. 55).

Зловживання службовим становищем були зафіксовані і в члена ВКП(б), завідувача Джулинським райфінвідділом Тафлінського М.: він вимагав хабарі від громадян села, які підлягали обкладанню прибутковим податком, «з корисливою метою складав завідомо фіктивні документи про вибуття громадян з Джулинського району та про їхню смерть, чим зірвав правильне обкладання податками громадян на 46/47 рік, чим завдав державі шкоду на суму не менш ніж на 9 тис. крб.». Крім того, за хабарі він звільняв громадян від податків. За його ж порадою голова сільського виконавчого комітету Джурина та його секретар склали фіктивні документи на ряд осіб, що вони померли чи покинули територію району і, таким чином, не сплачували податок. Таких документів було сфабриковано 134. Справа дійшла до того, що фінансовий агент Олексій Г. склав на себе довідку про те, що він помер, і в той самий час продовжував працювати на своїй посаді. А «жителі села, знаючи, що Г. податків не платить, так як вважається померлим, відмовляються платити податки». Зважаючи на ці факти, замісник обласного прокурора Є. Пиляєв просить дозволу у секретаря обкому КП(б)У М. Стахурського на притягнення Тафлінського М. до кримінальної відповідальності (ДАВіО. Ф. П-136, оп. 13, спр. 228, арк. 13–14). Без дозволу обласного партійного керівництва обласна прокуратура не мала на це права.

Зауважимо, що зафіксованих порушень було набагато менше, ніж скоєних насправді, переважно з тієї причини, що багато постраждалих чи тих, кому відомо про факти корупції,

.....
хабарництва, насильства, не жалілись на представників влади, побоюючись помсти і переслідувань.

Висновки. Перший рік післявоєнного голоду був характерним не лише екстремальними умовами виживання, штучно створеними комуністичним режимом на селі. У 1946 р. зафіксовано тисячі правопорушень – з погляду советського законодавства, з боку звичайних жителів Вінниччини, викликаних їхнім намаганням врятуватися від голоду. З іншого боку, частина партійно-советського апарату районного рівня, незважаючи на вкрай важке становище більшості населення, використовувала свої посади у корисливих цілях, займалась корупцією і хабарництвом з метою власного збагачення, застосовувала фізичне насильство, грубо порушуючи елементарні норми поведінки. Серед них – представники компартійного керівництва районів області, голови колгоспів та сільських рад, очільники окремих підприємств та їхніх структурних підрозділів. Прикметно, що серед злочинців були працівники прокуратури, суду, міліції, тобто ті, хто мав «стояти на сторожі соціалістичної законності». Для районного керівництва характерними були факти кругової поруки, намагання не помічати відвертого свавілля компартійних і советських чиновників. Питання, що стосується корупції, хабарництва, інших сторін злочинної діяльності чиновників в умовах голоду 1946–1947 рр. потребує подальшого вивчення.

Подяка. Автор висловлює щирю подяку працівникам ДАВіО за допомогу у пошукові документів для статті, членам редколегії журналу – за слушні поради під час підготовки матеріалів до друку.

Фінансування. Дослідження та публікація не мали окремо визначеної фінансової підтримки.

Джерела та література:

ДАВіО – Державний архів Вінницької області.

Зима, В. Ф. (1996). *Голод 1946–1947 гг.: происхождение и последствия*. М., 265 с. <https://iriran.ru/publications/3292>.

Kravchenko, P., & Melnychuk, O. (2023). Agriculture in Vinnytsia Region of 1945: Characteristic Features, Trends of Development. *Scientific Papers of the Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi State Pedagogical University Series History*, 45, 112–119. <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2023-45-112-119>.

Кушнір, І. (1946). У Дашівському районі не керують хлібоздачею *Вінницька правда*. 13 серпня, с. 1.

Подкур, Р. (2007). Діяльність партійного апарату Вінницької області в умовах голоду 1946–1947 рр. *Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика*. Випуск 13. С. 204–216. <https://nasplib.isofts.kiev.ua/items/8ace1fca-381b-46ee-b269-d71e14941fb1>.

Рабенчук, О. (2007). Голод 1946–1947 рр. в Україні: вплив на свідомість та поведінку населення. *Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика*. Випуск 13. С. 270–282.

Швидкий, В. П. (2010). Голод 1946–1947 рр. як чинник сплеску девіантних явищ в Україні. *Український історичний журнал*. № 1. С. 142–164.

References:

DAVIO – State Archives of Vinnytsia Region.

Kravchenko, P., & Melnychuk, O. (2023). Agriculture in Vinnytsia Region of 1945: Characteristic Features, Trends of Development. *Scientific Papers of the Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi State Pedagogical University Series History*, 45, 112–119. <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2023-45-112-119> [in Ukrainian].

Kushnir, I. (1946). In Dashiv district, they do not manage the grain distribution *Vinnytska Pravda*. August 13, p. 1. [in Ukrainian].

Podkur, R. (2007). Activities of the party apparatus of Vinnytsia region in the conditions of famine of 1946–1947. *Ukraine of the 20th century: Culture, ideology, politics*. Issue 13. P. 204–216. <https://nasplib.isofts.kiev.ua/items/8ace1fca-381b-46ee-b269-d71e14941fb1> [in Ukrainian].

Rabenchuk, O. (2007). The famine of 1946–1947 in Ukraine: its impact on the consciousness and behavior of the population. *Ukraine in the 20th century: Culture, ideology, politics*. Issue 13. P. 270–282. [in Ukrainian].

Shvydyki, V. P. (2010). The famine of 1946–1947 as a factor in the surge of deviant phenomena in Ukraine. *Ukrainian Historical Journal*. No. 1. P. 142–164. [in Ukrainian].

Zima, V. F. (1996). The Famine of 1946–1947: Origin and Consequences. Moscow, 265 p. <https://iriran.ru/publications/3292> [in Russian].

Between return and sovietization: the struggle of the Berehove jewish community for the Great synagogue (1945–1969)

Ibolya I. Szamborovszky-Nagy

Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian University

PhD in History, Associate Professor (Ukraine)

email: szamborovszkyne.nagy.ibolya@kmf.org.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5978-1196>

Abstract.

The aim of the article was to present, in chronological order and from a historical perspective, the Israelite religious community of Berehove, whose members constituted one third of the town's population up until the mid-twentieth century. Consequently, they made significant contributions to Berehove's economic, cultural, and public life. In this study, we explore the period from the end of the Second World War up to the loss of the community's Great Synagogue, examining the process on a historical plane. **The research methodology** is based on a combination of general scientific and specific historical methods. Given the limited scholarly coverage of the topic, we conducted primary source research, drawing on unpublished archival documents, the recollections of former Jewish residents of the town, as well as contemporary press reports used as control sources. **The scholarly novelty** of this work lies in the fact that this question – approached from this perspective and for this particular period – has not previously been examined in either domestic or international historiography. Therefore, we contend that our study fills an existing gap. **Conclusions.** It can be established that although more than six thousand Jewish inhabitants of Berehove were deported during the Second World War and the Holocaust, the Jewish community did not disappear from the town. This is evidenced by the registration of the Berehove Israelite Orthodox Community in the spring of 1945, in accordance with Soviet expectations, and by the efforts of returnees to reclaim their houses, apartments, and personal property. The new authorities, however, often looked upon the survivors returning from the death camps with distrust, seemingly uneasy about their presence, as families resettled from the Verkhovyna highlands had been placed in their formerly abandoned homes after 1944. Nevertheless, the Israelite community sought solutions, driven by the determination to rebuild their lives. Our research also reveals how the nearly two-thousand-strong Jewish community struggled to regain its religious buildings. Of particular significance is their admirable fight for the Great Synagogue located in the town centre, then the last cultic site in Transcarpathia still functioning according to its original religious purpose. Finally, we trace when and under what circumstances the Great Synagogue of Berehove came into the possession of the Soviet state, and what became of it after it lost its original function.

Keywords: Berehove, Jews, Israelites, synagogue, Sovietization, Soviet regime, Holocaust survivors